

اسلام و پژوهش های روان شناختی

سال اول، شماره اول، پیاپی ۱، تابستان ۱۳۹۴، ص ۶۳ - ۸۰

رابطه روان‌بندهای ناسازگار اولیه و ویژگی‌های شخصیتی با صفت اخلاقی تکبر

The Relationship between Early Maladaptive Schemas and Personality Traits with Ethical Code of Pride

عباس علی هراتیان / دانشجوی دکتری روان‌شناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

Abbas Ali Haratiyan / PhD student of psychology, RIHU

محمد جواد ترکاشوند / دانشجوی دکتری روان‌شناسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

Jayad Torkashvand / Corresponding Author, PhD student of psychology, IKI.

Email: torkashj@gmail.com

محمد رضا جهانگیرزاده / دانشجوی دکتری روان‌شناسی و مربی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

Mohammad Reza Jahangirzadeh / PhD student of psychology, instructor in IKI.

Abstract

The purpose of this study is to determine the relationship between early maladaptive schemas, personality traits and arrogance. The research method is descriptive, correlation type and the statistical population includes all the students of Islamic Azad University of Khomein. Among them, 384 students were selected through random sampling, and they responded to early maladaptive schemas questionnaire, the five-factor personality questionnaire and the Islamic scale of arrogance and humility. The data were analyzed Using Pearson correlation coefficient and stepwise regression

The results showed that all areas of early maladaptive schemas and subscale of neuroticism have a positive relationship with arrogance, and the subscales of extroversion, experienceability, agreeability and

چکیده

هدف پژوهش پیش‌رو، تعیین رابطه میان روان‌بندهای ناسازگار اولیه، ویژگی‌های شخصیتی و تکبر است. روش پژوهش، توصیفی از نوع همبستگی بوده و جامعه آماری آن، همه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمین بودند که از این میان، تعداد ۳۸۴ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب، و به پرسش‌نامه روان‌بندهای ناسازگار اولیه، پرسش‌نامه پنج‌عاملی شخصیتی و مقیاس اسلامی تکبر - تواضع پاسخ دادند. داده‌ها به روش ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون، گام‌به‌گام تجزیه و تحلیل شد.

نتایج نشان داد که همه حوزه‌های روان‌بندهای ناسازگار اولیه و زیرمقیاس روان‌آزردگی، ارتباط مثبت با تکبر دارند و زیرمقیاس‌های برون‌گرایی، تجربه‌پذیری، موافق بودن و باوجدان بودن، رابطه

conscientiousness have a negative relationship with arrogance. The total score of early maladaptive schemas, agreeability, disordered restrictions, neuroticism and extroversion can explain a significant part of the variance of arrogance.

Key words: early maladaptive schemas, personality traits, arrogance.

منفی با تکبر دارند. همچنین نمره کل روان‌بنده‌های ناسازگار اولیه، موافق بودن، محدودیت‌های مختل، روان‌آزردگی و برون‌گرایی، توانایی تبیین بخش معناداری از واریانس تکبر را دارند.

کلیدواژه‌ها: روان‌بنده‌های ناسازگار اولیه، ویژگی‌های شخصیتی، تکبر.

مقدمه

اخلاق جمع «خُلُق» و به معنای نیرو و سرشت باطنی انسان است که تنها با دیده بصیرت و غیرظاهر قابل درک است (راغب اصفهانی، ۱۳۴۰، ص ۱۵۹). خُلُق را صفت نفسانی راسخ نیز می‌گویند که انسان رفتارهای متناسب با آن را بی‌درنگ انجام می‌دهد (همان). این حالت استوار درونی ممکن است در فردی به صورت طبیعی، ذاتی و فطری وجود داشته باشد. منشأهای دیگر خُلُق، وراثت و تمرین و تکرار است (ابن‌مسکویه، ۱۹۶۱، ص ۵۱ به نقل از تجلیل و ایرانمنش، ۱۳۹۰، ص ۴). این صفت راسخ درونی ممکن است فضیلت و منشأ رفتار خوب یا رذیلت و منشأ کردار زشت باشد (همان).

مباحث اخلاقی از مهم‌ترین خاستگاه‌های پژوهش‌های روان‌شناختی در اسلام هستند. امروزه با گسترش ناپه‌نجاری‌های رفتاری و اخلاقی، استفاده از آموزه‌های دینی در فرایند مشاوره و روان‌درمانی توجه روان‌شناسان بسیاری را به خود جلب کرده و مطالعات زیادی نیز در این زمینه صورت گرفته است (ولی‌زاده و آذربایجانی، ۱۳۸۹، ص ۴۶). از میان این مباحث، ویژگی‌هایی که موجب اختلال در کارکرد فردی و اجتماعی می‌شوند و گاه حتی سلامت جسمی و روانی فرد را به خطر می‌اندازند (رذایل اخلاقی)، اهمیت ویژه‌ای دارند؛ برای نمونه می‌توان «تکبر» را نام برد. در آیات و روایات و منابع اخلاقی و تاریخی به موضوع تکبر بسیار توجه شده است. نخستین صفت از صفات رذیله که در داستان انبیا و آغاز خلقت انسان به چشم می‌خورد تکبر است که به اعتقاد بسیاری از علمای اخلاق، ریشه همه رذایل اخلاقی و همه بدبختی‌ها و صفات زشت انسانی است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۸، ج ۲،

ص ۲۱). در حدیثی از امام سجاد^ع نقل شده که فرمود: «گناهان سرچشمه‌هایی دارند؛ اولین سرچشمه گناه و معصیت پروردگار تکبر است که گناه ابلیس بود و به سبب آن از انجام فرمان خدا امتناع کرد و تکبر ورزید و از کافران شد» (قمی، ۱۴۱۶ق، ص ۴۰۰ و ۴۰۱).

کبر در لغت به معنای بزرگی (جمعی از نویسندگان، ۱۴۱۸، ص ۵۹۳۱)، خودپسندی، کوچک شمردن دیگران و بزرگ دانستن خود، عجب، غرور، بزرگواری، پندار (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱۲، ذیل کبر)، بزرگی فروختن، خودگرفتن و نخوت (معین، ۱۳۸۸، ج ۳، ذیل کبر) آمده است. تکبر نیز در لغت به معنای تعظم (خود را بزرگ پنداشتن) (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ص ۳۹۶)، بزرگواری شدن، بزرگ‌منشی، عظمت، برتنی، بوج، پغار، بزرگی نمودن، گردن‌کشی کردن، غرور، خودبینی، گستاخی (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۵، ذیل تکبر)، باد سر شدن و خود را بزرگ دانستن (معین، ۱۳۸۸، ج ۱، ذیل تکبر) آمده است. در علم اخلاق تکبر متضاد تواضع و به معنای برتر دانستن خود از دیگران و خوار دیدن و تحقیر آنان است (عدی، ۱۳۶۵، ص ۱۸؛ مقدسی، ۱۳۹۸ق، ص ۲۲۷ و نراقی، ۱۳۸۷، ص ۳۹۱). تهنوی کبر را جهل انسان به خود و قرار دادن خود در جایگاهی بالاتر از جایگاه واقعی‌اش می‌داند (جمعی از نویسندگان، ۱۴۱۸ق، ص ۵۹۳۱). اساس تکبر این است که انسان از اینکه خود را برتر از دیگری ببیند، احساس آرامش کند. بنابراین، تکبر از سه عنصر تشکیل می‌شود: ۱. انسان برای خود مقامی قائل شود؛ ۲. برای دیگری نیز مقامی قائل شود و ۳. مقام خود را برتر از دیگری ببیند و احساس خوشحالی و آرامش کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۴۵).

به علت فاصله زمانی اندک میان ساخت ابزار سنجش این صفت و مطالعه حاضر، پژوهش مستقیمی در حوزه روان‌شناسی بومی یافت نشد و در حوزه غیربومی نیز پژوهش‌ها به مفاهیمی نزدیک به این مفهوم (مانند خودشیفتگی) پرداخته‌اند؛ اما در متون دینی زمینه‌ها و پیامدهایی برای این صفت اخلاقی - شخصیتی بیان شده است. از جمله زمینه‌ها می‌توان به ترک حق، برتر دانستن خود از دیگران، ترجیح آبروی خود بر آبروی مردم، احساس

۱. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ: «طَلَبْتُ الْخُضُوعَ فَمَا وَجَدْتُ إِلَّا بَقُولِ الْحَقِّ، اقْبَلُوا الْحَقَّ، فَإِنْ قَبُولَ الْحَقِّ يُبْعَدُ مِنَ الْكِبَرِ» (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۶۶ ص ۴۰۰).

۲. امام صادق: «مَنْ ذَهَبَ يَرَى أَنْ لَهُ عَلَى الْآخِرِ فَضْلاً فَهُوَ مِنَ الْمُسْتَكْبِرِينَ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۱۲۸).

۳. رسول‌الله: «وَلَكِنَّ الْكِبْرَ أَنْ تُتْرَكَ الْحَقُّ وَتَتَجَاوَزَهُ إِلَى غَيْرِهِ وَتَنْظُرَ إِلَى النَّاسِ وَ لَا تَرَى أَنْ أَحَدًا عَرَضَهُ كَعَرَضِكَ» (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۷۴، ص ۹۲).

حقارت^۴، تردید و انکار قیامت^۵، ضعف معرفت به عظمت خداوند^۶، احساس نیاز^۷، ضعف معرفت به حقیقت آدمی^۸ و توهم و تخیل برخوردار از کمالات مستقل (تحریری، ۱۳۹۰، ۳۵۵) اشاره کرد. از همبسته‌های تکبر نیز می‌توان موارد ذیل را برشمرد: میل به صدرنشین^۹، توقع سلام از دیگران^{۱۰}، عدم گذشت^{۱۱}، ناتوانی در کنترل خشم^{۱۲}، ریا^{۱۳}، عدم تمایل به انجام کارهای شخصی روزانه^{۱۴}، نداشتن دوست^{۱۵}، مجادله^{۱۶}، گرفتار شدن به گناهان (تحریری، ۱۳۹۰، ص ۳۵۵)، نازیدن به مواردی مانند توانایی جسمی، زیبایی و تناسب اندام، ثروتمندی، حسب و نسب و علم و احساس استحقاق به سبب برخوردار از آن‌ها^{۱۷}، محرومیت از یادگیری^{۱۸}، عدم نشاط در عبادات^{۱۹}، ترک استغفار^{۲۰}، تحقیر دیگران^{۲۱}، جهل به

۴. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ: «مَا مِنْ رَجُلٍ تَكَبَّرَ أَوْ تَجَبَّرَ إِلَّا لِدَلِيلِهِ وَجَدَهَا فِي نَفْسِهِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۳۱).

۵. «وَ اسْتَكْبَرَ هُوَ وَ جُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ» (قصص: ۳۹).

۶. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ: «لَا يَنْبَغِي لِمَنْ عَرَفَ عَظَمَةَ اللَّهِ أَنْ يَتَعَظَّمَ فَإِنَّ رَفْعَةَ الَّذِينَ يَعْلَمُونَ مَا عَظَمَةَ اللَّهِ أَنْ يَتَوَاضَعُوا لَهُ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۳۹۰).

۷. عنكبوت: ۳۹؛ فصلت: ۳۸؛ غافر: ۸۳.

۸. قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ: «عَجَبًا لِلْمُخْتَالِ الْفَخُورِ وَ إِنَّمَا خُلِقَ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ يَعُودُ حَبِيفَةً وَ هُوَ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ لَا يَذَرِي مَا يُصْنَعُ بِهِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۳۲۹).

۹. امام صادق: «مِنَ التَّوَاضُعِ أَنْ تَرْضَى بِالْمَجْلِسِ دُونَ الْمَجْلِسِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۲۲، ح ۶).

۱۰. امام صادق: «مِنَ التَّوَاضُعِ ... وَ أَنْ تُسَلِّمَ عَلَيَّ مَنْ تَلَقَى» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۲۲، ح ۶).

۱۱. امام صادق: «التَّوَاضُعُ دَرَجَاتٌ مِنْهَا ... عَافٍ عَنِ النَّاسِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۲۴، ح ۱۳).

۱۲. امام صادق: «التَّوَاضُعُ دَرَجَاتٌ مِنْهَا ... كَاطِمِ الْغَيْظِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۲۴، ح ۱۳).

۱۳. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ: «ثَلَاثَ هُنَّ رَأْسُ التَّوَاضُعِ: ... وَ يَكْرَهُ الرِّيَا وَ السَّمْعَةَ» (متقی، ۱۴۰۹، ج ۳، ص ۷۰۱، ح ۸۵۰۶).

۱۴. رسول الله: «مَنْ حَلَبَ شَاتَهُ وَ رَفَعَ قَمِيصَهُ ... بَرَى مِنَ الْكِبَرِ» (متقی، ۱۴۰۹، ج ۳، ح ۷۹۹۳).

۱۵. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ: «لَيْسَ لِمَتَكَبِّرٍ صَدِيقٌ» (التمیمی، ۱۳۶۶، ص ۳۱۱، ح ۷۱۶۲).

۱۶. امام صادق: «مِنَ التَّوَاضُعِ ... وَ أَنْ تَتْرُكَ الْمِرَاءَ وَ أَنْ كُنْتَ مُحِقًّا» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۲۲، ح ۶).

۱۷. «فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً» (فصلت: ۱۵).

۱۸. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ: «لَا يَتَعَلَّمُ مِنَ يَتَكَبَّرِ» (التمیمی، ۱۳۶۶، ص ۵، ح ۸۵۰).

۱۹. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ: «مَا حَرَسَ اللَّهُ عِبَادَهُ الْمُؤْمِنِينَ بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ وَ مَجَاهِدَةِ الصِّيَامِ» (دشتی، ۱۳۷۹، خطبه ۱۹۲).

۲۰. قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ: «مَنْ قَالَ اسْتَغْفِرَ اللَّهُ وَ أَتَى إِلَيْهِ فُلَيْسٌ بِمُسْتَكْبِرٍ وَ لَاجِبَارٍ» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۵، ص ۴۰۲).

۲۱. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ: قَالَ: «الْكِبَرُ أَنْ تَعْمَسَ النَّاسُ» (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۷۰، ص ۲۱۷؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۳، ص ۴۲۴، ح ۸) و هود: ۳۸ و ۳۹.

حق و طعنه به اهل حق^{۳۲}، دوری از محبت خداوند^{۳۳}، دوری از راه راست^{۳۴}، خواری و ذلت^{۳۵} و عذاب^{۳۶}.

تکبر شباهت‌هایی با اختلال شخصیت خودشیفته دارد. بیشتر بیماران مبتلا به اختلال شخصیت خودشیفته نیز احساس نقص و بی‌ارزشی می‌کنند و به همین دلیل به دیگران اجازه نمی‌دهند که وارد روابط صمیمی با آنان شوند (یانگ، کلوسکو و ویشار، ۲۰۰۳، ص ۱۳۳). هنگامی که ذهنیت خودبزرگ‌منشی در این بیماران فعال می‌شود، بسیار خودخواهانه رفتار می‌کنند، رقابت طلب می‌شوند، خودشان را از دیگران برتر می‌بینند، با دیگران بدر رفتاری می‌کنند یا اینکه با عطش فراوان به دنبال منزلت‌طلبی هستند؛ این ذهنیت بیشتر اوقات در افراد مبتلا به اختلال شخصیت خودشیفته فعال است (همان، ص ۱۳۶). شایع‌ترین سبک‌های مقابله‌ای بیماران مبتلا به اختلال شخصیت خودشیفته در زمان فعال شدن ذهنیت خودبزرگ‌منش عبارت‌اند از پرخاشگری و خصومت، سلطه‌گری و گستاخی، توجه‌طلبی و منزلت‌طلبی، آلت دست قراردادن و سوءاستفاده‌گری (همان).

پژوهش‌ها همبستگی مثبت و معنادار روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه با خودشیفتگی (تورس^{۳۷}، ۲۰۰۲، ص ۷۰)، تعارض و خشونت در روابط دوران بزرگ‌سالی (بلومنتال^{۳۸}، نیمن^{۳۹} و مورفی، ۱۹۹۸^{۴۰}، ص ۱۷۵؛ دیویس^{۴۱}، پیترتیک‌جکسون^{۴۲} و تینگ^{۴۳}، ۲۰۰۱، ص ۶۳؛

۲۲. رسول الله ﷺ: «یجهل الحق یطعن علی اهلہ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۳، ص ۴۲۴، ح ۹).

۲۳. «لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُغْلِبُونَ إِنَّهُ لَا يُغِيبُ الْمُسْتَكْبِرِينَ» (نحل: ۲۳).

۲۴. «اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئِ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأُولَئِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَا لَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا» (فاطر: ۴۳)؛ «سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعِثْقَانِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ» (اعراف: ۱۴۶)؛ «وَالَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارًا» (غافر: ۳۵).

۲۵. قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِي (اعراف: ۱۳).

۲۶. «وَإِذَا تَلَّى عَلَيْهِ آيَاتِنَا وَالَّى مُسْتَكْبِرًا كَانَ لَمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقُرْآءُ فَبَشَّرَهُ بِعَذَابِ أَلِيمٍ» (لقمان: ۷)؛ «يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَنَّ لَمْ يَسْمَعْهَا فَبَشَّرَهُ بِعَذَابِ أَلِيمٍ» (جاثیه: ۸).

27. Torres, C.

28. Blumenthal, D.R.

29. Neemann, J.

30. Murphy, C.M.

31. Davis, J.L.

32. Petretic-Jackson, P.A.

33. Ting, L.

آماتو و بوت^{۳۴}، ۲۰۰۱، ص ۶۲۷؛ کرافورد^{۳۵} و رایت^{۳۶}، ۲۰۰۷، ص ۹۳؛ مسمن مور^{۳۷} و کوتز^{۳۸}، ۲۰۰۷، ص ۷۵) و نیز همبستگی منفی و معنادار روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه با سلامت روانی (شهامت، ۱۳۸۹، ص ۱۰۳)، احساس امنیت، اعتماد، حرمت‌خود و کنترل (پانس^{۳۹}، ویلیامز^{۴۰} و آلن^{۴۱}، ۲۰۰۴، ص ۹۷) را تأیید کرده‌اند.

روان‌بنه، به‌طور کلی، به معنای ساختار، قالب^{۴۲} یا چهارچوب^{۴۳} است (یانگ، کلسکو و ویشار، ۲۰۰۳، ص ۲۹). روان‌بنه بازنمایی^{۴۴} انتزاعی از خصوصیت‌های متمایزکننده یک واقعه است. اعتقاد بر این است که ادراک از طریق روان‌بنه واسطه‌مندی^{۴۵} می‌شود و پاسخ‌های افراد نیز با روان‌بنه جهت پیدا می‌کند (یوسفی، عابدین، تیرگری و فتح‌آبادی، ۱۳۸۹، ص ۲۶). یانگ (۱۹۹۰، ص ۱۰) معتقد است که روان‌بنه‌ها قدیمی‌ترین مؤلفه‌های شناختی محسوب می‌شوند و اغلب نفوذ خود بر سیستم پردازش اطلاعات را در زیر آستانه هوشیاری اعمال می‌کنند (ریزو، تویت، استین و یانگ، ۲۰۰۷، ص ۱۵). روان‌بنه می‌تواند مثبت یا منفی و سازگار یا ناسازگار باشد؛ همچنین می‌تواند در اوایل زندگی یا در سیر بعدی زندگی شکل بگیرد (یانگ و دیگران، ۲۰۰۳، ص ۲۹ و ۳۰). یانگ (۱۹۹۰، ۱۹۹۱ به نقل از یانگ و دیگران، ۲۰۰۳، ص ۳۰-۳۲) معتقد است ممکن است برخی از این روان‌بنه‌ها — به‌ویژه آن‌ها که اغلب در نتیجه تجارب ناگوار دوران کودکی شکل می‌گیرند — هسته اصلی اختلال‌های شخصیت، مشکلات منش‌شناختی خفیف‌تر و بسیاری از اختلال‌های مزمن محور I قرار بگیرند. شایع‌ترین محتویات منفی روان‌بنه‌ها پیش‌فرض‌ها، خاطرات و واکنش‌های عاطفی تداعی‌کننده آن‌ها در موضوعات ارزش خود، ماهیت زندگی ما/ دنیای ما، زندگی اجتماعی ما، یکپارچگی/ امنیت خود ما و ارزش دیگران است (فری، ۲۰۰۷، ص ۷۵ و ۱۰۱)؛ از نظر فری (۲۰۰۷، ص ۱) روان‌بنه‌ها عوامل شکل‌دهنده شخصیت‌اند. موریس (۲۰۰۶) طی مطالعه‌ای گزارش کرد که تمامی روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه با عامل روان‌آزردگی همبسته هستند و روان‌بنه ایثار با توافق و روان‌بنه آسیب‌پذیری

34. Booth, A.

37. Messman-Moore, T.L.

40. Williams, M.K.

43. outline.

35. Crawford, E.

38. Coates, A.A.

41. Allen, G.J.

44. representation.

36. Wright, M.O.

39. Ponce, A.N.

42. framework.

45. mediate.

از زیان با تجربه‌پذیری رابطه مثبت دارند. ساوا (۲۰۰۹) نیز نشان داد که روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه رابطه معناداری با توافق پایین و روان‌آزدگی بالا دارند. علاوه بر این، پژوهش‌هایی نیز نشان داده‌اند که میان روان‌آزدگی و روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه رابطه مثبت و میان توافق و برون‌گرایی و روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه رابطه منفی وجود دارد (بهرامی‌زاده، ۲۰۱۱ به نقل از رضایی و دیگران، ۱۳۹۲، ص ۷۹). در رویکرد صفات، صفت فروتنی از صفات عامل موافق بودن در سنجش شخصیتی (NEO) است (فتحی‌آشتیانی و داستانی، ۱۳۸۸، ص ۴۵). این صفت معرف افرادی است که می‌توانند منافع خود را نادیده بگیرند و ضرورتاً کمبود اعتماد به نفس ندارند. افرادی که در این بخش پرسش‌نامه نمرات پایینی کسب می‌کنند، افرادی متکبرند که فکر می‌کنند استثنایی هستند (همان).

درباره شخصیت تعریف واحدی، که مورد اتفاق همگان باشد، وجود ندارد (بشیری، ۱۳۷۸، ص ۵۷)؛ اما به صورت کلی می‌توان گفت که شخصیت بیانگر ویژگی‌هایی در فرد یا افراد است که شامل الگوهای ثابت فکری، عاطفی و رفتاری آنان است (پروین و جان، ۲۰۰۱، ص ۳). یکی از ابزارهای سنجش شخصیت، مدل ویژگی‌های شخصیتی پنج‌عاملی است؛ این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: روان‌آزدگی، برون‌گرایی، تجربه‌پذیری، موافق‌بودن و باوجدان بودن. این مدل چهار دهه سابقه تحول دارد و محصول سنت واژگان و سنت تحلیل عاملی در تحقیقات شخصیت است (فتحی‌آشتیانی و داستانی، ۱۳۸۹، ص ۳۵). افراد با نمره بالا در روان‌آزدگی دارای ویژگی‌های اضطراب، خصومت، زودرنجی و غیرقابل‌پیش‌بینی هستند (حقیقی و سماواتیان، ۱۳۹۰، ص ۸۷) و، بدون داشتن خُلق افسرده، به یادآوری افکار و خاطرات خوشایند اندک و خاطرات منفی بسیار تمایل دارند؛ به نظر می‌رسد این حالت به افسردگی بالینی و اختلال عاطفی فصلی تمایل دارد. افراد موافق به نوع‌دوستی، میانه‌روی و فروتنی، بخشندگی و اعتمادکردن (حقیقی و سماواتیان، ۱۳۹۰، ص ۸۸)، هم‌حسی، همکاری و حمایت‌کنندگی در روابط بین فردی تمایل دارند؛ اما موافق‌بودن در حالت افراطی ناخوشایند است و به صورت رفتار وابسته و فراموش کردن خود در برخورد با دیگران آشکار می‌شود.

با توجه به مطالبی که بیان شد، هدف پژوهش حاضر آزمون فرضیه‌های ذیل است:
الف) روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه رابطه معناداری با تکبر دارند و بخش معناداری از واریانس

آن را تبیین می‌کنند؛ ب) ویژگی‌های شخصیتی رابطه معناداری با تکبر دارند و بخش معناداری از واریانس آن را تبیین می‌کنند.

روش پژوهش

این پژوهش، پژوهشی توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمین (۱۱۰۰ نفر) بودند که از این جامعه، به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، تعداد ۳۸۴ نفر انتخاب و با پرسش‌نامه‌های فرم کوتاه روان‌بندهای ناسازگار اولیه یانگ (YSQ-SF)، مقیاس ۲۳ گویه‌ای تکبر - تواضع و پرسش‌نامه پنج عاملی شخصیتی NEO-FFI-60 مورد آزمون قرار گرفتند.

ابزار پژوهش

الف) فرم کوتاه پرسش‌نامه روان‌بندهای ناسازگار اولیه یانگ^{۴۶} (YSQ-SF): نسخه اصلی این فرم ۲۰۵ سؤالی را یانگ (۱۹۹۴) برای اندازه‌گیری روان‌بندهای ناسازگار اولیه ساخت و فرم کوتاه آن را در سال ۱۹۹۸ برای اندازه‌گیری ۱۵ روان‌بنده ناسازگار اولیه — در پنج حوزه بریدگی و طرد، خودمختاری و عملکرد مختل، محدودیت‌های مختل، دیگرجهت‌مندی و گوش‌به‌زنگی بیش از حد و بازداری — طراحی کرد که از ۷۵ ماده که در فرم ۲۰۵ ماده‌ای بیشترین بار عاملی را داشتند، تشکیل شده است (شایقیان و دیگران، ۱۳۹۰، ص ۳۲ و یوسفی و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۳۰).

بررسی‌های متعددی (از جمله بارانف^{۴۷}، اویی^{۴۸}، چو^{۴۹} و اون^{۵۰}، ۲۰۰۶ و ریج‌کبور^{۵۱} و واندن‌برگ^{۵۲}، ۲۰۰۶) درباره ویژگی‌های روان‌سنجی این پرسش‌نامه انجام شده است. در پژوهش اسمیت^{۵۳}، جونیر^{۵۴}، یانگ^{۵۵} و تلک^{۵۶} (۱۹۹۵) در نمونه‌ای ۱۵۶۴ نفری برای هر روان‌بنده ناسازگار اولیه ضریب آلفایی از ۰/۸۳ (برای روان‌بنده خود تحول‌نیافته / گرفتار) تا ۰/۹۶ (برای روان‌بنده نقص / شرم) به دست آمد و ضریب بازآزمایی در جمعیت

46. Young Schema Questionnaire: Short Form.

47. Baranoff, J.

48. Oei, T.P.

49. Cho, S.H.

50. Kwon, S.M

51. Rijkeboer, M.M.

52. Van Den Bergh, H.

53. Schmidt, N.B.

54. Joiner, T.E.

55. Young, J.E.

56. Telch, M.J.

غیربالینی بین ۰/۵۰ تا ۰/۸۲ بود. آنان همچنین نشان دادند که این پرسش‌نامه با مقیاس‌های ناراحتی روان‌شناختی، احساس ارزشمندی، آسیب‌پذیری شناختی از افسردگی و نشانه‌شناسی اختلالات شخصیت، روایی هم‌گرا و افتراقی خوبی نشان داده است (یوسفی و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۱۰). در ایران در پژوهشی که آهی، محمدی‌فر و بشارت (۱۳۸۶، ص ۵) برای بررسی روایی و اعتبار فرم کوتاه مقیاس یانگ (فرم ۷۵ سؤال) بر روی دانشجویان انجام دادند، نشان داده شد که اعتبار پرسش‌نامه به دو شیوه همسانی درونی آلفای کرونباخ و بازآزمایی به ترتیب ۰/۸۵ و ۰/۷۶ بود. همچنین رابطه خرده‌مقیاس‌های SQ-SF و SCL-25 نشان داد که این پرسش‌نامه اعتبار سازه کافی برای استفاده در جامعه دانشجویی ایران را دارد. در فرم کوتاه، هر روان‌بنه با پنج سؤال شش درجه‌ای (کاملاً غلط=۱ تا کاملاً درست=۶) سنجیده می‌شود و نمره بالا نشان‌دهنده روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه است.

(ب) مقیاس اسلامی تکبر-تواضع (ISPH): هراتیان، آگاه هریس و موسوی (۱۳۹۲) مقیاس اسلامی تکبر-تواضع را براساس قرآن کریم و روایات پیامبر و اهل‌بیت (ع) و برای سنجش رذیله اخلاقی تکبر و فضیلت اخلاقی تواضع ساخته‌اند. در این پرسش‌نامه ۳۱ گویه‌ای چهار عامل مربوط به تکبر از این قرارند: الف) پذیرش دیگران، به معنای به رسمیت شناختن استعدادها، توانایی‌ها و ارزشمندی دیگران و در مقابل، عدم پذیرش دیگران که نوعی خودبرتری‌بینی شناختی و رفتاری است و تعامل مثبت و کارآمد با دیگران را به خطر می‌اندازد؛ ب) ضعف هیجان و معرفت دینی در افراد متکبر به معنای ضعف شناختی آنان درباره اصول دین و فقدان هیجان لازم در انجام تکالیف و آیین‌های دینی؛ ج) احساس حقارت و خودسرزنش‌گری، که در حوزه‌های فردی، افت حرمت خود و عزت نفس را در پی دارد و در حوزه‌های اجتماعی، موجب دفاع خودمحورانه و مکانیسم‌های دفاعی ناپخته می‌شود؛ د) نیاز به تأیید اجتماعی، نشانگر ویژگی فردی است که منبع درونی ثابت و قوی برای تولید هیجان مثبت ندارد و تلاش می‌کند این خلأ را در روابط اجتماعی بیابد. پاسخ‌نامه یک طیف ۴ گزینه‌ای («کاملاً موافقم» تا «کاملاً مخالفم») دارد. بررسی روایی مقیاس با روش‌های روایی محتوا (نظر کارشناسان) و تحلیل عاملی (اکتشافی و تأییدی) میزان

۹۴/۳۸ درصدی موافقت کارشناسان را نشان می‌دهد. ضریب بازآزمایی ۰/۸۵۷ و ضریب دونیمه‌سازی ۰/۷۸۱ نشانگر اعتبار قوی این مقیاس است. ضریب آلفای کرونباخ کل مقیاس برابر با ۰/۸۳۷ محاسبه شد که همسانی درونی مناسب این مقیاس را بیان می‌کند؛ ضریب آلفای کرونباخ برای چهار عامل به ترتیب ۰/۶۵۸، ۰/۶۷۰، ۰/۷۵۹ و ۰/۶۳۲ است. شاخص‌های برازندگی نیز برازش مناسب مدل را نشان دادند (هراتیان، آگاه هریس و موسوی، ۱۳۹۲، ص ۵-۲۲).

ج) پرسش‌نامه شخصیتی NEO-FFI-60: این پرسش‌نامه ۶۰ گویه‌ای را مک‌کری^{۵۷} و کاستا^{۵۸} در سال ۱۹۸۹ ساختند که بر اساس مقیاس لیکرت پنج‌تایی (از کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شود. هر یک از پنج عامل بزرگ شخصیت (روان‌آزردگی، برون‌گرایی، تجربه‌پذیری، سازگاری و مسئولیت‌پذیری) با دوازده گویه این پرسش‌نامه سنجیده می‌شود. در ایران گروسی (۱۳۷۷) این پرسش‌نامه را هنجاریابی کرد و اعتبار آن را با آزمون-بازآزمون در مورد ۲۰۸ نفر از دانشجویان، به فاصله ۳ ماه به ترتیب ۰/۸۳، ۰/۷۵، ۰/۸۰، ۰/۷۹ و ۰/۷۹ برای عوامل C,A,O,E,N به دست آورد. همچنین در تحقیق ملازاده (۱۳۸۱) آلفای کرونباخ برای روان‌آزردگی ۰/۸۶، برون‌گرایی ۰/۸۳، تجربه‌پذیری ۰/۷۴، سازگاری ۰/۷۶، مسئولیت‌پذیری ۰/۷۸ و آلفای کل برابر ۰/۸۳ به دست آمده است (فتحی آشتیانی و داستانی، ۱۳۸۹، ص ۵۰). برای گردآوری اطلاعات این پژوهشی چند کلاس به طور تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند و با ارائه توضیحات لازم درباره اهداف پژوهش و نحوه پاسخ‌دهی به پرسش‌های آزمون، از دانشجویان خواسته شد که پس از خواندن شیوه‌نامه کتبی، با دقت به گزاره‌ها پاسخ دهند؛ دانشجویان باید مشخصات جمعیت‌شناختی خود، مثل سن، جنس، مقطع و رشته تحصیلی و وضعیت تأهل، را نیز درج می‌کردند. تعداد ۳۸۴ پرسش‌نامه با پاسخ کامل از ۴۰۰ پرسش‌نامه توزیع شده، به کمک برنامه SPSS نمره‌گذاری و تجزیه و تحلیل شد؛ برای انجام تحلیل عاملی تأییدی نیز از نرم‌افزار AMOS استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

در جدول‌های ۱ و ۲ توصیف متغیرهای مورد پژوهش ارائه شده است. در جدول ۱ شاخص‌های توصیفی شامل میانگین، انحراف استاندارد، حداقل و حداکثر نمره برای خرده مقیاس‌های تکبر، شخصیت و روان‌بندهای ناسازگار اولیه به تفکیک آورده شده است.

جدول ۱- اطلاعات توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	کمینه	بیشینه	تعداد
تکبر	۱۱/۵۴	۲/۴۲	۵	۱۹	۳۸۴
	۸/۷۹	۱/۶۷	۵	۱۴	۳۸۴
	۲۲/۳۷	۴/۱۰	۱۲	۳۴	۳۸۴
	۸/۷۸	۱/۷۴	۳	۱۲	۳۸۴
	۵۱/۵۰	۷/۲۸	۲۹	۷۷	۳۸۴
شخصیت	۳۵/۲۴	۷/۴۲	۱۴	۵۹	۳۸۴
	۴۰/۴۹	۶/۲۰	۲۳	۵۷	۳۸۴
	۳۸/۴۹	۴/۶۰	۲۴	۵۲	۳۸۴
	۴۱/۷۹	۵/۵۵	۲۴	۵۶	۳۸۴
	۴۴/۵۵	۶/۷۰	۲۶	۵۹	۳۸۴
روان‌بندهای ناسازگار اولیه	۶۱/۲۳	۱۹/۳۳	۲۵	۱۱۹	۳۸۴
	۴۶/۴۶	۱۵/۸۵	۲۰	۱۰۲	۳۸۴
	۳۰/۷۰	۸/۰۶	۱۰	۵۶	۳۸۴
	۲۹/۰۸	۸/۳۴	۱۰	۵۴	۳۸۴
	۳۱/۸۰	۸/۰۱	۱۳	۵۷	۳۸۴
کل	۱۹۹/۳۰	۴۷/۸۷	۹۶	۳۴۵	۳۸۴

در جدول ۲ ماتریس همبستگی میان نمره کل شخصیت و زیرمقیاس‌های آن و نمره کل روان‌بندهای ناسازگار اولیه و پنج حوزه آن با نمره کل تکبر و زیرمقیاس‌های آن ارائه شده است.

جدول ۲- ماتریس همبستگی میان ویژگی‌های شخصیتی، روان‌بندهای ناسازگار اولیه و تکبر

متغیر	تکبر				
	عدم پذیرش دیگران	نقص در معرفت و هیجان دینی	احساس حقارت	نیاز به تأیید اجتماعی	کل
روان‌آزردگی	۰/۱۸۰**	۰/۰۶۶	۰/۳۴۱**	۰/۲۷۷**	۰/۳۳۴**
برون‌گرایی	-۰/۰۸۴	-۰/۰۸۳	-۰/۱۴۷**	-۰/۱۱۲**	-۰/۱۵۷**
تجربه‌پذیری	-۰/۰۸۱	-۰/۰۹۹	-۰/۰۲۱	۰/۰۰۳	-۰/۰۶۱
موافق بودن	-۰/۲۵۸**	-۰/۲۳۵**	-۰/۴۰۴**	-۰/۱۰۸**	-۰/۳۹۴**
با وجدان بودن	-۰/۱۴۱**	-۰/۱۴۱**	-۰/۱۶۷**	۰/۰۶۶	-۰/۱۹۰**
بریدگی و طرد	۰/۲۶۴**	۰/۲۵۱**	۰/۳۳۳**	۰/۱۳۱*	۰/۳۶۵**
خودگردانی و عملکرد مختل	۰/۲۸۷**	۰/۲۴۰**	۰/۲۴۸**	۰/۱۲۰*	۰/۳۲۰**
محدودیت‌های مختل	۰/۲۳۶**	۰/۱۴۵**	۰/۳۵۵**	۰/۲۶۷**	۰/۳۷۶**
دیگرجهت‌مندی	۰/۱۶۲**	۰/۱۱۵*	۰/۱۵۸**	۰/۱۶۴**	۰/۲۰۹**

گوشه به زنگی	۰/۱۶۴**	۰/۱۱۸*	۰/۲۵۱**	۰/۲۰۷**	۰/۲۷۳**
کل	۰/۲۹۷**	۰/۲۴۵**	۰/۳۴۶**	۰/۲۰۱**	۰/۳۹۹**

* $P < .05$, ** $P < .01$

همان‌گونه که در جدول فوق مشاهده می‌شود، میان روان‌آزردگی و تکبر رابطه معنادار مستقیم با شدت متوسط ($P < .01$ و $r = 0/334$) وجود دارد. همبستگی معنادار میان زیر مقیاس‌های شخصیت و تکبر در دامنه‌ای بین $r = -0/157$ تا $r = -0/394$ ، بیانگر رابطه معکوس و ضعیف تا متوسط میان تکبر با برون‌گرایی، موافق بودن و باوجدان بودن است. میان نمره کل روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه با نمره کل تکبر به‌طور معنادار، رابطه مستقیم با شدت متوسط وجود دارد ($P < .01$ و $r = 0/399$). همچنین همبستگی معنادار میان هر یک از حوزه‌های روان‌بنه‌ای با تکبر در دامنه‌ای بین $r = 0/209$ تا $r = 0/376$ ، رابطه مستقیم و ضعیف تا متوسط میان تکبر با هر یک از حوزه‌های مذکور را نشان می‌دهد.

جدول ۳- اطلاعات رگرسیون گام‌به‌گام مربوط به پیش‌بینی تکبر از روی روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه و ویژگی‌های شخصیتی

مدل	SS	MS	R	R ²	F	df	P
۱	۳۲۲۸/۰۰۱	۳۲۲۸/۰۰۱	۰/۳۹۹	۰/۱۵۹	۷۲/۱۵۳	۱	۰/۰۰۰۱
۲	۴۶۰۰/۸۶۷	۲۳۰۰/۴۳۳	۰/۴۷۶	۰/۲۲۶	۵۵/۷۶۵	۲	۰/۰۰۰۱
۳	۴۹۷۶/۸۶۷	۱۶۵۸/۹۵۶	۰/۴۹۵	۰/۲۴۵	۴۱/۰۹۲	۳	۰/۰۰۰۱
۴	۵۱۴۹/۱۷۱	۱۲۸۷/۲۹۳	۰/۵۰۳	۰/۲۵۳	۳۲/۱۶۴	۴	۰/۰۰۰۱
۵	۵۳۲۱/۰۹۱	۱۰۶۴/۲۱۸	۰/۵۱۲	۰/۲۶۲	۲۶/۸۲۴	۵	۰/۰۰۰۱

۱ روان‌بنه (کل)

۲ روان‌بنه (کل) + موافق بودن

۳ روان‌بنه (کل) + موافق بودن + محدودیت‌های مختل

۴ روان‌بنه (کل) + موافق بودن + محدودیت‌های مختل + روان‌آزردگی

۵ روان‌بنه (کل) + موافق بودن + محدودیت‌های مختل + روان‌آزردگی + برون‌گرایی

در جدول ۳ نتایج تحلیل رگرسیون گام‌به‌گام برای پیش‌بینی تکبر از روی روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه و برخی از حوزه‌های آن و برخی از زیرمقیاس‌های شخصیت ارائه شده‌است. همان‌گونه که در جدول نیز مشاهده می‌شود، روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه، موافق بودن، محدودیت‌های مختل، روان‌آزردگی و برون‌گرایی می‌توانند تکبر را پیش‌بینی کنند. نسبت-های معنادار F بیانگر آن است که متغیرهای پیش‌بین از قدرت تبیین خوبی برخوردار هستند ($P < .01$). روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه، موافق بودن، محدودیت‌های مختل، روان‌آزردگی و برون‌گرایی با هم می‌توانند ۲۶٪ از واریانس تغییرات تکبر را به‌طور معنادار

تبيين کنند. بر اساس نتايج مندرج در جدول، روان‌بنه‌های ناسازگار اوليه به‌تنه‌اي توانايي تبیین ۱۶٪ از واریانس تکبر را دارند که با اضافه شدن مؤلفه موافق بودن این میزان به ۲۳٪، با اضافه شدن مؤلفه محدودیت‌های مختل به ۲۴٪، با اضافه شدن مؤلفه روان‌آزردگی به ۲۵٪ و با اضافه شدن مؤلفه برون‌گرایی به ۲۶٪ می‌رسد. بنابراین، با توجه به این نتایج، به نظر می‌رسد که از میان مؤلفه‌های مذکور، مؤلفه روان‌بنه (کل) سهم بیشتری در پیش‌بینی تکبر دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی ارتباط ویژگی‌های شخصیتی و روان‌بنه‌های ناسازگار اوليه با صفت اخلاقی - شخصیتی تکبر و پیش‌بینی تکبر از روی این دو متغیر بود.

بر اساس یافته‌های جدول‌های ۲ و ۳، فرضیه اول پژوهش، مبنی بر وجود رابطه معنادار میان روان‌بنه‌های ناسازگار اوليه و صفت اخلاقی - شخصیتی تکبر و همچنین توان پیش‌بینی صفت تکبر از راه روان‌بنه‌های ناسازگار اوليه، مورد تأیید قرار گرفت. مطالعه هم‌سو یا ناهم‌سوی مستقیم روان‌شناختی در این مورد یافت نشد؛ اما با در نظر گرفتن نزدیکی مفهوم خودشیفتگی به بخشی از مفهوم تکبر، این یافته‌ها را می‌توان هم‌سو با نظر یانگ و دیگران (یانگ و دیگران، ۲۰۰۳، ص ۱۳۶) دانست. این یافته‌ها با برخی از نصوص اسلامی نیز هم‌سو هستند (از جمله کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۱؛ ج ۸، ص ۱۲۸ و تحریری، ۱۳۹۰، ص ۳۵۵).

در تبیین این یافته‌ها می‌توان یادآور شد که شایع‌ترین محتویات منفی روان‌بنه‌ها پیش‌فرض‌ها، خاطرات و واکنش‌های عاطفی تداعی‌کننده در موضوعات ارزش خود، ماهیت زندگی، دنیا، زندگی اجتماعی، یکپارچگی / امنیت خود و ارزش دیگران است (فری، ۲۰۰۷، ص ۷۵ و ۱۰۱). بازخوردهای فرد متکبر نشان می‌دهند که نشانگان این صفت اخلاقی - شخصیتی حاصل آسیب‌دیدگی ذهنیت‌های عمیق فرد در موضوعات مذکور است. شاهد بر این مدعا نظر یانگ و دیگران (۲۰۰۳، ص ۱۴۱) است که معتقدند معمولاً اغلب محیط دوران کودکی افراد مبتلا به اختلال شخصیت خودشیفته چهار ویژگی دارد: تنه‌ای و انزوا، محدودیت‌های ناکافی، سابقه بدرفتاری یا آلت دست واقع شدن و پذیرش مشروط. آموزه‌های اسلامی نیز زمینه اصلی تکبر را آسیب‌های شخصیتی می‌دانند که فرد در گذشته گرفتار آن‌ها شده است، مانند حقارت، نقص و شرمی که فرد در درون خود احساس

می‌کند (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۱) و به لحاظ ارزشی خود را بی‌ارزش و دوست‌نداشتنی و کوچک می‌یابد. به نظر می‌آید چنین برداشتی از خود، با اضطراب و خشم نیز همراه است و سبب می‌شود که فرد با مکانیسم‌های شناختی، هیجانی و رفتاری درصدد جبران برآید و با روی آوردن به عالم خیال و توهم و تخیل کمالات مستقل (تحریری، ۱۳۹۰، ص ۳۵۵) و ایجاد شناخت‌های غلط از خود، مبنی بر استحقاق، بزرگ‌منشی و برتری خود بر دیگران (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۱۲۸) و بروز رفتارهای بیمارگونه درباره عدم حقارت خود و تحقیر دیگران، به جبران نوروتیک ضعف، نقص و کمبودهای روحی خود اقدام کند و از میزان اضطراب و خشم خود بکاهد. انتخاب سبک‌های مقابله‌ای ناکارآمد از سوی افراد متکبر در زمان فعال شدن روان‌بنه‌ها، به پرخاشگری و خصومت، سلطه‌گری و گستاخی، توجه‌طلبی و منزلت‌طلبی، آلت دست قرار دادن و سوءاستفاده‌گری منجر می‌شود.

نداشتن پایگاه مطمئن درونی برای ایجاد خودپنداره مثبت و هویت منسجم، فرد را نیازمند به بیرون از خود و محیط و روابط اجتماعی می‌کند. چنین فردی نیازمند تأیید دیگران است و در برابر انتقاد، و حتی نصیحت، واکنش منفی نشان می‌دهد. شاید نپذیرفتن دیدگاه و شخصیت دیگران، مقابله‌ای ناهشیار جهت سرکوب یا مخفی کردن نیاز به دیگران باشد. روان‌بنه‌های ناسازگار اولیه، بر معنای دنیا و زندگی فرد تأثیر می‌گذارند؛ از این رو می‌توانند پیش‌بین ضعف در پابندی مذهبی افراد باشند.

بر اساس یافته جدول‌های ۲ و ۳، فرضیه دوم پژوهش، مبنی بر وجود رابطه معنادار میان ویژگی‌های شخصیتی و صفت اخلاقی - شخصیتی تکبر و همچنین توان پیش‌بینی صفت تکبر از راه ویژگی‌های شخصیتی، تأیید شد. مطالعه هم‌سو یا ناهم‌سو مستقیم روان‌شناختی در این مورد یافت نشد. در تبیین یافته‌های مربوط به همبستگی مثبت میان روان‌آزردگی و تکبر می‌توان گفت که افراد روان‌آزرده دارای ویژگی‌های اضطراب، خصومت، زودرنجی و غیرقابل‌پیش‌بینی بودن هستند (حقیقی، سماواتیان، ۱۳۹۰، ص ۸۷)؛ داشتن احساسات منفی، مانند ترس، غم، برانگیختگی، خشم، احساس گناه و احساس کلافگی، مبنای این شاخص را تشکیل می‌دهد. بازخوردهای فرد متکبر نشان می‌دهد که او به لحاظ هیجانی دچار آسیب‌هایی در گذشته بوده است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۱). از آنجا که هیجان مخرب در سازگاری فرد و محیط تأثیر دارد، احتمال بیشتری دارد که افراد روان‌آزرده که باورهای غیرمنطقی دارند، قدرت کمتری در کنترل تکانه‌ها داشته

باشند و میزان سازش ضعیف‌تری با دیگران و شرایط استرس‌زا نشان دهند (فتحی آشتیانی، داستانی، ۱۳۸۹، ص ۴۰). فرد متکبر نیز باورهای غلطی مبنی بر توانمندی و جایگاه اجتماعی خود دارد و همین موضوع می‌تواند زمینه ناسازگاری با دیگران را در او به وجود بیاورد و به دلیل حقارتی که در درون خود احساس می‌کند و دیگران را برتر از خود می‌یابد، مدام خشم و خصومت با دیگران را تجربه می‌کند و معمولاً آن را در قالب تحقیر دیگران بروز می‌دهد. بنابراین، روان‌آزردگی و تکبر با خشم، خصومت، باورهای غیرمنطقی، کاهش کنترل تکانه و کاهش میزان سازش با دیگران همراه است.

در تبیین رابطه معکوس تکبر با برون‌گرایی و موافق بودن نیز باید گفت که برخلاف افراد متکبر، که انرژی روانی خود را بر درون و احساس نقص و حقارت خود متمرکز می‌کنند و بیشتر درصدد جبران هستند و هیجانات منفی را تجربه می‌کنند، برون‌گراها انرژی روانی خود را به بیرون و به سوی دنیای خارج متمرکز می‌سازند. افراد برون‌گرا با ویژگی‌های هیجان‌خواهی، عواطف مثبت و مطلوب، لذت‌طلب و اجتماعی شناخته می‌شوند (حقیقی، سماواتیان، ۱۳۹۰، ص ۸۸). ویژگی شخصیتی موافق بودن نیز به دلیل در بر گرفتن زیرمقیاس فروتنی، در تقابل آشکار با تکبر است. افراد موافق افرادی فروتن هستند و می‌توانند منافع خود را نادیده بگیرند. افرادی که در مقیاس موافق بودن نمره پایینی دارند، دارای ویژگی تکبرند و فکر می‌کنند که افرادی استثنایی هستند. جنبه‌های بیمارگونه این ویژگی در شخصیت‌های خودشیفته دیده می‌شود (فتحی آشتیانی، داستانی، ۱۳۸۹، ص ۴۵). دیگر ویژگی‌های افراد موافق نیز با تکبر سازگاری ندارد؛ افراد موافق به نوع دوستی، میانه‌روی، بخشندگی و اعتمادکردن (حقیقی، سماواتیان، ۱۳۹۰، ص ۸۸)، هم‌حسی، همکاری و حمایت‌کنندگی در روابط بین فردی تمایل دارند.

منابع

- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق)، *لسان العرب*، بیروت: دارصادر.
- آهی، قاسم، محمدی فر، محمدعلی و بشارت، محمدعلی (۱۳۸۶)، «اعتباریابی مقیاس طرح‌واره سازش نیافته (فرم کوتاه)»، *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران*، سال سی و ششم، شماره ۳، ۲۰-۵.
- بشیری، ابوالقاسم (۱۳۷۸)، *ارزیابی و مقایسه سطح پرخاشگری و ارتباط آن با مؤلفه‌های شخصیت دانش‌آموزان دختر و پسر دبیرستانی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره).
- پروین، لارنس ا. و جان، اولیور بی. (۲۰۰۱)، *شخصیت نظریه و پژوهش*، ترجمه محمدجعفر جوادی و پروین کدیور (۱۳۸۱)، تهران: آبیژ.
- تجلیل، جلیل و ایرانمنش، زهرا (۱۳۹۰)، «آموزه‌های اخلاقی در متون روایی و غیر روایی»، *پژوهش‌نامه ادبیات تعلیمی*، سال سوم، شماره ۱۱، ۲۸-۱.
- تحریری، محمدباقر (۱۳۹۰)، *عروج عقل شرح حدیث عقل و جهل*، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد (۱۳۶۶)، *غررالحکم و دررالکلم*، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- جمعی از نویسندگان (۱۴۱۸ق)، *موسوعه نضرة النعمیم فی أخلاق الرسول الکریم*، جده: دار الوسيله للنشر و التوزیع.
- حسینی همدانی، محمدحسین (۱۴۰۴ق)، *انوار درخشان*، تهران: کتاب‌فروشی لطفی.
- حقیقی، عالیه و سماواتیان، حسین (۱۳۹۰)، «رابطه ویژگی‌های شخصیتی همکاران و زبردستان با نحوه ارزیابی آنان از عملکرد سرپرستان و مدیران»، *دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی*، سال دوازدهم، شماره ۴۶، ۸۲-۹۰.
- دشتی، محمد (۱۳۷۹)، *نهج البلاغه*، قم: انتشارات مشرقین.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷)، *لغت‌نامه*، تهران: دانشگاه تهران.
- ذوالفقاری، مریم، فاتحی‌زاده، مریم‌السادات و عابدی، محمدرضا (۱۳۸۷)، «تعیین رابطه بین طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه با ابعاد صمیمیت زناشویی زوجین»، *فصل‌نامه خانواده‌پژوهی*، سال چهارم، شماره ۳، ۲۴۷-۲۶۱.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۴۰)، *آفرینش و خوشبختی دو جهان*، تبریز: کتاب‌فروشی ابن‌سینا.
- رضایی، مهدی، غلامرضایی، سیمین، سپهوندی، محمدعلی، غضنفری، فیروزه و دریکوند، فضل‌الله (۱۳۹۲)، «توان طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه و ابعاد شخصیت در پیش‌بینی افسردگی»، *مجله اندیشه و رفتار*، دوره هشتم، شماره ۲۹، ۷۷-۸۷.
- ریزو، لارنس پی، تویت، پیترال.دو، استین، دان.جی و یانگ، جفری (۲۰۰۷)، *طرح‌واره‌های شناختی و باورهای بنیادین در مشکلات روان‌شناختی*، ترجمه رضا مولودی و سیما احمدی (۱۳۹۰)، تهران: ارجمند و نسل فردا.
- شایقیان، زینب، آگیلار وفایی، ماریا و رسول‌زاده طباطبایی، سیدکاظم (۱۳۹۰)، «بررسی طرح‌واره‌ها و پیوند والدینی در دختران نوجوان با وزن طبیعی، چاق و یا دارای علائم بی‌اشتهایی عصبی»، *پژوهنده*، سال اول، شماره ۱، ۳۰-۳۸.
- شهامت، فاطمه (۱۳۸۹)، «پیش‌بینی نشانه‌های سلامت عمومی (جسمانی‌سازی، اضطراب و افسردگی) براساس طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه»، *فصل‌نامه روان‌شناسی (دانشگاه تبریز)*، سال پنجم، شماره ۲۰، ۱۰۳-۱۲۴.
- صدوقی، زهره و آگیلاروفایی، ماریا و رسول‌زاده طباطبایی، سیدکاظم (۱۳۸۷)، «تحلیل عاملی نسخه کوتاه پرسش‌نامه روان‌بنه یانگ در نمونه غیربالینی ایرانی»، *مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران*، سال چهاردهم، شماره ۲، ۲۱۴-۲۱۹.

- طیب، عبدالحسین (۱۳۷۸)، *اطیب البیان فی تفسیر القرآن*، تهران: اسلام.
- عدی، یحیی (۱۳۶۵)، *تهذیب الاخلاق*، تصحیح و ترجمه و تعلیق محمد دامادی، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- فتحی آشتیانی، علی، داستانی، محبوبه (۱۳۸۹)، *آزمون‌های روان‌شناختی ارزشیابی شخصیت و سلامت روان*، تهران: بعثت.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۵ق)، *العین*، قم: دارالهجره.
- فری، مایکل (۲۰۰۷)، *شناخت درمانگری گروهی*، ترجمه مسعود جان‌بزرگی (۱۳۸۸)، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- قمی، شیخ عباس (۱۴۱۶ق)، *سفینه البحار و مدینه الحکم والآثار*، تهران: اسوه.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۵)، *الکافی*، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- متقی هندی، حسام‌الدین (۱۴۰۹ق)، *کنز العمال*، بیروت: مؤسسه الرساله.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴ق)، *بحار الانوار*، بیروت: الوفاء.
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۰)، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- معین، محمد (۱۳۸۸)، *فرهنگ فارسی*، تهران: امیر کبیر.
- مقدسی، ابن قدامه (۱۳۹۸ق)، *مختصر منهاج القاصدین*، دمشق: شعیب.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۸)، *اخلاق در قرآن*، قم: مدرسه امام علی بن ابی‌طالب (ع).
- مهیار، رضا (۱۳۷۵)، *فرهنگ ابجدی الفبایی*، تهران: اسلامی.
- میرزا، لاورنس اس، گامست، گلن و گارینو، ا. جی. (۲۰۰۶)، *پژوهش چندمتغیری کاربردی (طرح و تفسیر)*، ترجمه حمیدرضا حسن‌آبادی، حسن پاشا شریفی، ولی‌الله فرزاد، سیمین دخت رضاخانی، بلال ایزانلو و مجتبی حبیبی (۱۳۹۱)، تهران: رشد.
- نراقی، محمد مهدی (۱۳۸۷)، *جامع السعادات*، نجف: بی‌نا.
- نراقی، احمد (۱۳۸۶)، *معراج السعاده*، قم: زهیر.
- نوری طبرسی، میرزا حسین (۱۴۰۸ق)، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، قم: مؤسسه آل‌البتیة لاحیاء التراث.
- هراتیان، عباس‌علی، آگاه‌هریس، مژگان و موسوی، الهام (۱۳۹۲)، «ساخت و اعتباریابی مقیاس اسلامی تکبر-تواضع»، *روان‌شناسی و دین*، سال ششم، شماره ۲۴، ۲۲-۵.
- ولی‌زاده، ابوالقاسم و آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۹)، «آزمون اولیه سنجش حسادت با تکیه بر منابع اسلامی»، *روان‌شناسی و دین*، سال سوم، شماره ۲، ۴۵-۶۰.
- یانگ، جفری (۱۹۹۰)، *شناخت‌درمانی اختلالات شخصیت: رویکرد طرح‌واره‌محور*، ترجمه علی‌صاحبی و حسن حمیدپور (۱۳۸۳)، تهران: آگه و ارجمند.
- یانگ، جفری؛ کلوکسو، ژانت و ویشار، مارجوری (۲۰۰۳)، *طرح‌واره‌درمانی: راهنمای کاربردی برای متخصصین بالینی*، جلد اول. ترجمه حسن حمیدپور و زهرا اندوز (۱۳۹۰)، تهران: ارجمند.
- _____ (۲۰۰۳)، *طرح‌واره‌درمانی: راهنمای کاربردی برای متخصصین بالینی*، ترجمه حسن حمیدپور و زهرا اندوز (۱۳۸۶)، تهران: ارجمند.

- _____ (۲۰۰۳)، طرح‌واره درمانی: راهنمای کاربردی برای متخصصین بالینی، جلد اول، ترجمه حسن حمیدپور و زهرا اندوز (۱۳۹۱)، تهران: ارجمند.
- یوسفی، رحیم، عابدین، علیرضا، تیرگری، عبدالحکیم و فتح‌آبادی، جلیل (۱۳۸۹)، «اثربخشی مداخله آموزشی مبتنی بر مدل طرحواره‌ها در ارتقا رضایت زناشویی»، *روان‌شناسی بالینی*، سال دوم، شماره ۷، ص ۲۵-۳۷.
- Amato, P., and Booth, A. (2001), "The legacy of parents' marital discord: Consequences for children's marital quality", *Journal of Personality and Social Psychology*, 81,627-638.
- Baranoff, J., Oei Tian, P.S., Seong Hc. and Kwon, S.M. (2006), "Factor Structure and Internal Consistency of the Young Schema Questionnaire (Short Form) in Korean and Australian Samples", *Journal of Affective Disorders*; 93,133-40.
- Blumenthal, D.R., Neemann, J., and Murphy, C.M. (1998), "Lifetime exposure to interparental physical and verbal aggression and symptom expression in college students", *Journal of Victims and Violence*, 13, 175-196.
- Crawford, E., and Wright, M.O. (2007), "The impact of childhood psychological maltreatment on interpersonal schemas and subsequent experiences of relationship aggression", *Journal of Emotional Abuse*, 7, 93-116.
- Davis, J.L., Petretic-Jackson, P.A. and Ting, L. (2001), "Intimacy dysfunction and trauma symptomatology: Long-term correlates of different types of child abuse", *Journal of Traumatic Stress*, 14(1), 63-79.
- Messman-Moore, T.L., and Coates, A.A. (2007), "The impact of childhood psychological abuse on adult interpersonal conflict: The role of early maladaptive schemas and patterns of interpersonal behavior", *Journal of Emotional Abuse*, 7, 75-92.
- Ponce, A.N., Williams, M.K. and Allen, G.J. (2004), "Experience of maltreatment as a child and acceptance of violence in adult intimate relationships: mediating effects of distortions in cognitive schemas", *Journal of Violence and Victims*, 19, 97-108.
- Rijkeboer, M.M. and Van Den Bergh, H. (2006), "Multiple Group Confirmatory Factor Analysis of the Young Schema-Questionnaire in a Dutch Clinical Versus Non-clinical Population", *Journal of Cognitive Therapy and Research*, 30(3), 263-278.
- Seligman, M.E.P. (2002), *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*, New York: Free Press/ Simon and Schuster.
- Tangney, J. P. (2000), "Humility: Theoretical perspectives, empirical findings and directions for future research", *Journal of Social and Clinical Psychology*, v 19, p. 70-82.
- Tangney, J.T. (2002), *Humility*, Ads in Snyder, C.R. and Lopez, S.J. (2002), *The handbook of positive psychology*, New York: Oxford University Press. p. 411-419.